

IZ REFERATA MILENTIJA POPOVIĆA NA DRUGOM PLENUMU
SAVEZNOG ODBORA SSRNJ: „DOHODAK PREMA RADU — ZAKON
DRUŠTVENOG ŽIVOTA”

20. marta 1961.

. . . Dohodak je, u onom smislu u kome se o ovoj kategoriji može govoriti u našem društveno-ekonomskom sistemu, jedna viša društveno-ekonomska kategorija, negacija najamnine i profita, znači onog društvenog odnosa koji se pojavio u buržoaskom periodu razvoja društva i koji je, uz različite deformacije bilo monopolističkog bilo birokratskog karaktera, ostao osnovna društvena protivrečnost sve do današnjeg dana.. .

U zakon dohotka sadržana je nova objektivna ekonomska sila, koja je pokretač ekonomskog razvoja, koja je kao takva zainena i za profit (kao pokretač razvitka u kapitalizmu), i za državu i birokratski plan (koji je tzv. pokretač birokratskog sistema). Ta sila je progresivna, revolucionarna i demokratska po samoj svojoj prirodi i suštini.. .

U sistemu raspodele dohotka prema radu radni čovek ne radi samo „za sebe”, već da bi reprodukovao sve svoje, i to sve veće potrebe; svoj lični dohodak, svoju porodicu, školu, zdravstvenu ustanovu, svoju komunu. To baš i jeste ono novo i revolucionarno što princip dohotka u našem sistemu sobom donosi. Zatim, radni čovek mora da radi, da reprodukuje i društvena sredstva koja su mu stavljena na raspolaganje da sa njima proizvodi, to jest da vrši akumulaciju, jer će ga inače tehnički i ekonomski progres prevazići. A u tome se ogleda ona objektivna ekonomska sila koja pokreće radne ljude na stvaralaštvo i razvija najširu inicijativu, koja podiže radnog čoveka na stepen na kojem on postaje svestan svih svojih i društvenih potreba. . .

i Zakon dohotka i neposredne raspodele dohotka prema radu, po svojoj prirodi, sam po sebi traži da se sve ekonomske odluke (a saglasno tome i ostali društveni poslovi) donose na „najnižem” nivou, znači, to je moguće direktnije. Odnosno, svaka centralizacija koja znači 'iše od onoga što je za datu situaciju objektivno neophodno radi uspostavljanja opštih uslova za društvenu reprodukciju kroz zakon dohotka sada postaje očigledno suvišna, očigledno birokratska. U tom smislu je ovaj zakon objektivno izraz dalje debirokratizacije u ekonomskom životu.. -¹

M. Popović, *Društveno ekonomski sistem*, Beograd, 1964, 283—288.

¹ Posle duže stagnacije, privreda je dobila polet 1955. Nova ekonomska politika nastojala je da osigura skladniji privredni razvoj posle naporene industrijalizacije. Tio je u Karlovcu, jula 1955. nagovestio novi ekonomski kurs, zasnovan na shvatanju da jedna generacija ne može da nosi sav teret izgradnje socijalizma i da ne oseti rezultate svojih napora. Na sednici Izvršnog komiteta CK SKJ ok-

24. jula 1965.

... Osnova predstojeće reforme je ugrađivanje stabilizacionih faktora u čitav privredni mehanizam. Zbog toga polazimo od onih elemenata koji uslovljavaju sadašnje disparitete u cenama. Reč je o disparitetu cena između primarnih i finalnih proizvoda, s jedne strane, i disparitetu između domaćih cena i cena u spoljnotrgovinskoj razmeni, s druge strane. Ti dispariteti doveli su do neracionalnog korišćenja primarnih proizvoda, i do sistema raspodele koji je uslovljavao veliko administrativno prelivanje sredstava. Takvi odnosi su u velikoj meri otežavali stvaranje uslova da produktivniji rad postane osnova razvoja privrednih i društvenih delatnosti i ličnih dohodaka radnih ljudi.

tobra 1955. formulisana je nova ekonomska politika koja je označavala početak napuštanja politike „stezanja kaiša“, početak smanjivanja investicija, usklađivanja razvika teške i prerađivačke industrije, brzog razvoja nerazvijenih područja. Deset godina posle revolucije partijski i državni vrh je rešio da da prednost poljoprivrednoj i prehrambenoj industrijskoj proizvodnji nad teškom industrijom. Polazilo se od dotadašnjeg niskog standarda i napora revolucionarne generacije koja nije trebalo da se žrtvuje u ime daleke budućnosti, već da oseti plodove svoga rada za života. Otuda je nova ekonomska politika istakla značaj podizanja životnog standarda, što se brzo osetilo u poboljšanim uslovima života i u boljoj snabdevenosti; no razvijali su se novi i veći prohtevi. Visoke stope industrijskog rasta dovele su do pretvaranja industrije u vodeću privrednu granu, do razvijanja novih grana privrede, eksploatacije novih energetskih i sirovinskih izvora. Ekspanziju privrede pratila je ekspanzija zaposlenosti. Od gotovo 3,400.000 zaposlenih 1963, oko milion je radilo samo u industriji. Brz porast potrošnje i životnog standarda naročito je došao do izražaja od 1957. do 1963. godine.

Težnju za većim materijalnim ulaganjima tu poljoprivredu pratilo je uključivanje individualnih seljačkih gazdinstava u razne oblike društvenog privređivanja, njihovo kooperativno povezivanje s opštim zemljoradničkim zadrugama i državnim poljoprivrednim dobrima, podsticanje ekonomskih formi privređivanja. Poljoprivreda je tehnički opremljena, a zemljišni fond socijalističkog sektora povećan na preko milion hektara. Kao rezultat toga, poljoprivredna proizvodnja je porasla za preko 40%, ali, nezavisno od ostvarenih uspeha, nije uspevala da podmiri potrebe domaće potrošnje. Već od 1961. osetila se ekonomska stagnacija uslovljena velikim investicionim ulaganjima nerazvijenog društva.

Izvori privredne ekspanzije 1955—1961. nisu se nalazili samo u podsticajnim mehanizmima samoupravljanja već i u nizu drugih povoljnih unutrašnjih i međunarodnih okolnosti, koji su joj išli naruku: kreditima zapadnih zemalja, intenzivnijim spoljnotrgovinskim vezama Jugoslavije, plasiranju robe na tržišta socijalističkih zemalja, politici ekstenzivnog razvoja.

Privredna reforma 1961 (poznata kao „mini reforma“) trebalo je da razreši čvrno pitanje raspodele društvenog proizvoda između privrednih organizacija i države. Za ovu reformu zalagali su se E. Kardelj, Milentije Popović, S. Vukmanović Tempo i drugi, ali je ona imala i protiv/iike u vrhu Partije i države. Milentije Popović je ovu reformu izjednačavao sa 1948, pripisujući joj značenje renesanse koja označava slom državnog socijalizma i kapitalizma. Reforma je, međutim, izvedena polovično i na kompromisnoj osnovi. Deo rukovodeće strukture saveznog partijskog i državnog vrha pružio joj je otpor zbog straha od zakona slobodnog tržišta, zabrinut za sudbinu akumulacije van državne kontrole i ponašanja neposrednih proizvođača kao nosilaca investicionih odluka (straha da „radnici ne pojedu akumulaciju“). Snage koje su sprovodile reformu privremeno su se povukle u razdoblju opadanja privrednog poleta. Protiv nastavljanja ove reforme bio je i predsednik Tito. Porast ličnih dohodaka iznad produktivnosti rada i smanjivanje stope privrednog rasta davali su municiju kritičarima „dohotka“. Izvršni komitet SKJ založio se, u svom pismu članstvu 1961, za niži rast dohotka.

Cilj ove akcije je da se otvori brži proces intenzivnijeg privređivanja, što je uslov za šire uklapanje naše privrede u svetsko tržište, a i obrnuto — šire uklapanje naše privrede u svetsko tržište postaje uslov za proces intenzivnijeg privređivanja, racionalizacije i modernizacije naše privrede, koji inače ne bi mogao uspešno da se odvija na uskom jugoslovenskom tržištu. Upravo zato mi danas i ulazimo u reformu; došli smo na onaj stepen gde razvitak privrede traži bitno proširenje tržišta, jednog od osnovnih regulatora privrednih kretanja.

To je vrlo krupan zadatak. Da bismo mogli da ga ostvarimo, potrebne su šire i dublje promene u sistemu raspodele dohotka. Zbog toga smatram da je pored izmena u odnosima cena, bitan korak i odluka o likvidaciji doprinosa iz dohotka, prenos poreza na promet iz sfere proizvodnje u sferu potrošnje, i niz drugih mera na području sekundarne raspodele. Tim promenama stvaramo takve odnose u raspodeli koji će usmeriti radne organizacije i njihove samoupravne organe da se ozbiljno okrenu ka svojim unutrašnjim problemima, da se orijentišu na modernizaciju, kooperaciju i integraciju, što je preduslov da bi mogli da savladamo probleme svaštaraštva, neoptimalnih kapaciteta, nedovoljnog korišćenja kapaciteta, maloserijske proizvodnje itd. . .

Dakle, nije reč samo o promeni pariteta dinara nego o šire zamišljenoj privrednoj reformi, koja u realnom kursu dinara ima samo svoju polaznu tačku. Iako smo i reformu u 1961. godini ovako zamišljali, ona je u svom rezultatu i u svom toku dobila pre svega karakter devizne reforme, i to ograničenog dometa. Naša današnja reforma treba pre svega u tom pogledu da bude postavljena mnogo šire i da istovremeno obezbedi uslove za stabilizaciju naših privrednih kretanja.

Stabilizacija privrednih kretanja traži i svođenje svih oblika potrošnje u realne okvire. Već više godina konstatujemo kako treba da uskladimo investicionu potrošnju s našim realnim mogućnostima i da menjamo strukturu investicija. Da bismo to mogli postići potrebne su nam kompleksne mere u osnovnim odnosima u privredi. Isto tako, obim opšte potrošnje u našoj zemlji relativno je viši u odnosu na ostale oblike potrošnje nego u razvijenijim zemljama, što traži i njeno dimenzioniranje prema nacionalnom dohotku koji ostvarujemo. No na području opšte potrošnje pred nama je rešavanje problema nekih oblasti koje zaostaju u razvitku. Vrlo štetno bi bilo linearno smanjiti sve vidove opšte potrošnje, jer bismo time najviše pogodili baš one oblasti gde imamo krupne zadatke, kao na primer školstvo, zdravstvo i si___²

Privredna reforma, Biblioteka Savezne skupštine, Beograd, 1965, 57—82.

² Unapređena materijalna osnova društva i razvijeniji samoupravni odnosi sve su se više sukobljavali sa državnom intervencijom i centralizovanom društvenom reprodukcijom. Uobličavanje novog privrednog sistema, zasnovanog na samoupravnim društveno-ekonomskim odnosima, upućivalo je na intenzifikaciju privrede, obustavljanje porasta investicija, povećavanje produktivnosti rada, modernizaciju proizvodnje, uključivanje u međunarodnu podelu rada i svetsko tržište. Niz mera 1964. otvorio je put slobodnijem delovanju tržišnih zakona i potiskivanju administrativne intervencije u privredi, predstavljajući uvod u proglašenje privredne reforme. Ukinuti su državni investicioni fondovi — savezni, republički i lokalni, a njihova sredstva preneti u banke. Ukinut je i doprinos iz dohotka u osnovnim granama privrede i obrazovan fond Federacije za brži razvoj privredno nedovoljno razvijenih područja zemlje.

Privredna reforma je proglašena u julu 1965. usvajanjem politike koja je počivala na poštovanju ekonomskih kategorija i primeni racionalnijih ekonomskih merila. No na samom početku reforma se sukobila s pitanjem sudbine ne-

... Među glavnim ciljevima privredne reforme svakako se nalazi i konvertibilnost dinara i osposobljavanje naše proizvodnje za takav nivo produktivnosti rada koji će joj omogućiti da se uključuje u me-

rentabilnih preduzeća, koja nisu mogla da izdrže privrednu utakmicu, i, na drugoj strani, s teškoćama izvoza. Kao rezultat težnji za racionalizacijom poslovanja, počela su da iskrsavaju idejno-politička pitanja socijalnih diferencijacija. Nakon privredne reforme naročito se zaoštrio problem nezaposlenosti, koji se javio, s jedne strane, usled ranijeg ekstenzivnog zapošljavanja, a, s druge, zbog težnji da se poslovanje u privrednim i vanprivrednim delatnostima racionalizuje.

Privredna reforma nagovestila je početak najkrupnijih društveno-ekonomskih promena od uvođenja radničkog samoupravljanja. U početnoj fazi preovladivale su mere finansijsko-ekonomskog karaktera (devalvacija dinara, smanjenje obaveza privrede, ograničenje carinskog protekcionizma, itd.), što znači da su izostale značajnije intervencije, koje bi menjale suštinu privrednog sistema (proširena reprodukcija, devizni sistem, itd.). Naredne godine usvojen je petogodišnji plan privrednog i društvenog razvoja, koji je imao da razradi privrednu reformu. Glavni cilj dugo odlagane privredne reforme bio je porast ličnih dohodaka na račun smanjivanja investicija i preraspodela sredstava privrednih organizacija u smislu njihovog pretvaranja u nosioce privredne reprodukcije. Privredna reforma 1965. probijala se uz velike otpore. Protiv njenog sprovođenja bila su i neka partijska rukovodstva republika. CK KP Hrvatske je bio svestan da neka velika preduzeća ne mogu opstati bez centralizovanih fondova, kao što je bio slučaj sa velikim brodogradilištima u Puli i Splitu. Do reforme podsticana inflacijom, hranjena dotacijama i regresima, štice carinama, snabdevana iz; skupog uvoza, ekstenzivno razvijana, privreda se polovinom šezdesetih godina našla u situaciji da posluje na način suprotan onome na koji je bila navikla! Reforma je razvezala inicijativu neposrednih proizvođača, ali je na drugoj strani izazvala i zastoj u najvećem broju industrijskih grana. Poljoprivreda je takode stagnirala, mada su narednih godina postignuti neobičajeno visoki prinosi žitarica. Smanjivanje investicija i inflacije, kao i porast dohodaka zaposlenih, imalo je za posledicu prvo opadanje zaposlenosti posle oslobođenja. Polovinom 1968. oko 400.000 Jugoslovena je radilo van zemlje. Odlivanje radne snage narednih godina se povećavalo u razvijenije industrijske zemlje Evrope. Pored fizičkih radnika, putem ekonomske emigracije su kretali i visokokvalifikovani radnici i stručnjaci, školovani u Jugoslaviji. Novopristigle generacije, među kojima veliki broj školovanih mladih ljudi, nisu mogli da nađu zaposlenje.

Otvaranje prema svetu započelo je kupovanjem stranih licenci. Nedostajala je strategija da se razvije vlastito naučno stvaralaštvo. Preovladala je, kako kažu neki istraživači, „kolonijalna psihologija“.

Događaji 1968, sa „Smernicama“, otupili su privrednu reformu, jer su snage u vrhu Partije ustuknule u suočavanju sa njenim političkim i socijalnim posledicama. Umesto da posle preraspodele dođu u ruke privrednih organizacija, društvena sredstva su dospela u ruke banaka. Pristalice starog načina privredivanja nalazili su u nastalim posledicama i njihovim negativnim idejno-političkim i socijalnim implikacijama argumentaciju protiv privredne reforme. Nova ekonomska politika je sprovedena sporo i nedosledno. Strah od susreta na tržištu s razvijenijim privredama ispunjavao je mnoge privrednike, koji su se godinama zaklanjali od rizika nerentabilnog poslovanja štitom državne intervencije. Objektivne ekonomske zakonitosti tržišnog privredivanja nisu odgovarale mentalitetu starog tipa privrednih rukovodilaca, dok su kod radnika izazivale bojazan od zatvaranja preduzeća i gubitka posla u uslovima neravnopravne utakmice s daleko razvijenijim i produktivnijim privredama. Radnici nisu postali uznemireni samo zbog gubitka radne sigurnosti već i zbog naglih socijalnih raslojavanja.

Positivne strane privredne reforme ogledale su se u mobilizaciji svih izvora i snaga („unutrašnje rezerve“); zapažali su se znaci efikasnije organizacije proizvodnje, uvođenja nove tehnologije i poboljšavanja kvalifikacione strukture. Došlo je i do porasta produktivnosti rada. Privreda je usmeravana na povezivanje sa svetskim tržištem i uključivanje u međunarodnu podelu rada. Ograničena je uloga države u investiranju i neposrednom raspolaganju akumulacijom, ali radnička klasa nije postala gospodar proširene reprodukcije.

•đunarodno ekonomsko takmičenje. I jedno i drugo su veoma krupni zadaci i ne treba gajiti iluziju da se u kratkom vremenu mogu realizovati. U našoj privredi treba učiniti još veoma mnogo da bi se bar najznačajnije i najsposobnije grane približile tome cilju, a svakako će biti i takvih kojima će biti potrebno mnogo više vremena nego što je to jedan petogodišnji period. Međutim, nije toliko važno u kojem ćemo roku ostvariti te zadatke na pojedinim područjima koliko je važno da budemo dosledno i uvek orijentisani u tom pravcu. U tome je najveći značaj naše reforme. Zato na reformu ne smemo gledati kao na nekakav svršeni čin ili na zadatak koji se može ostvarivati prosto donošenjem određenih propisa i praktičnih administrativnih ili ekonomskih mera savezne vlade, već kao na proces u koji postepeno ali odlučno i svesno treba da se uključuju svi faktori našeg privrednog života. Drugim rečima, u pitanju je jedna takva promena kursa celokupne naše privredne politike i prakse koja je nužna ne samo da bi se naša privreda stabilizovala već i da bi svaki pojedinačni interes u našoj proizvodnji bio usmeren na što Veći intenzitet privređivanja i samim tim i na ekonomski sve uspešnije funkcionisanje sistema samoupravljanja.

Sadašnje probleme i teškoće u kojima se neke grane, delatnosti i kolektivi nalaze možemo prevazići samo ako svi dokraja budemo svesni da se oni mogu rešavati jedino višim nivoom produktivnosti društvenog rada i višim nivoom nacionalnog dohotka. A to se može postići samo u uslovima privređivanja koje želimo da uspostavimo privrednom Reformom. Ako su za to potrebna i određena prelazila odricanja u nekim vidovima društvene proizvodnje, odnosno društvene potrošnje, ona će se isplatiti, jer će time biti obezbeđena veća stabilnost celokupnog našeg privrednog razvoja, a time i životnih uslova naših radnih ljudi... .

Ne može biti sumnje da su pojave nestabilnosti u privredi signalizirale narastanje ozbiljnih teškoća i problema u našoj privrednoj praksi. Te su pojave, u stvari, ukazivale da je naša privreda dostigla nivo na kome se više ne može privređivati na stari način, ekstenzivno i uz dosta subjektivističko planiranje, koje je ponekad dolazilo u sukob sa [stvarnim potrebama privrede. Prema tome, privrednoj reformi nismo pristupili zato što su rezultati dosadašnjeg privrednog razvitka bili loši, već zato što nivo društveno-ekonomskog razvoja koji smo postigli zahteva sada od nas da na nov način prilazimo problemima i zadacima našeg daljeg razvoja. Ako to ne bismo učinili, svakako bi i teškoće rale; Reforma je suštinski i kvalitetan zaokret u pravcu koji zahteva da počnemo da radimo i mislimo kao već razvijenija zemlja, iako još uvek /odimo borbu za likvidaciju mnogih teških nasleđa prošlosti. Ona je lolazna tačka i najefikasniji put za rešavanje onih strukturalnih i društveno-ekonomskih problema koje nameće već relativno razvijena privreda.

Kad to kažem, naravno, ne mislim reći da se time sve naše privredne teškoće mogu svesti samo na objektivne uzroke, odnosno na ono što se obično naziva „teškoćama rasta“. Rezultati bilo kog rada, pa i rada u oblasti društvenog i ekonomskog upravljanja, ne zavise samo od materijalnih sredstava već i od kvaliteta koji je u produkt toga rada sposoban da unese čovek svojim znanjem, svojom sposobnošću, svojom Stvaralačkom fantazijom i svojom etičkom ličnošću. Zato svaki rad brate i subjektivne greške. Stoga i nije najplodotvornija ona politi-

ka ili koncepcija koja traži rad bez grešaka i čoveka koji nema mana, već ona koja je sposobna da upravo sa takvim čovekom kakav jeste postigne maksimalne rezultate...

Sažeto rečeno, reforma predstavlja sve ono što treba da nas osposobi da pređemo, kako se to obično kaže, sa ekstenzivnog na intenzivno privređivanje. Pod tim, pre svega, podrazumevamo privređivanje kome je cilj, glavni kriterijum i osnovna pokretačka snaga — borba za veću produktivnost rada, i to ne samo u pojedinoj privrednoj organizaciji već u društvenoj privredi uopšte i u svim ekonomskim odnosima između radnih ljudi i kolektiva. To istovremeno znači da se treba orijentisati na modernizaciju, na intenzivniju podelu rada, kooperaciju, integraciju i na odlučnije uključivanje u međunarodnu podelu rada, u međunarodno tržište. A sve to zahteva da bude, ukratko rečeno, što manje niskoproduktivnih preduzeća i ljudi, i da naša privreda kao Celine bude u stanju da daje što više sredstava koja će onda omogućiti da brže podižemo lične dohotke i životni standard uopšte, da još uspešnije razvijamo sistem obrazovanja, nauke, zdravstvenu zaštitu, kulturni život itd. ...

Cilj reforme je da se ne samo modernizuje i intenzivira proizvodnja povećanjem produktivnosti rada i postigne napredak u materijalnom razvoju već da se to postigne uz stalno jačanje i produblјivanje samoupravlјanja i socijalističke demokratije... Jer u našem društvenom i privrednom životu još uvek ima ljudi koji govore, tobože u ime ekonomskog „zdravog razuma“, otprilike ovako: samoupravlјanje je lepa demokratska i humana ideja, ali ona je preuranjena, ekonomski se ne isplati i ona komplikuje uspešno privređivanje.

Rekao bih da je slaba strana takvih shvatanja upravo nedostatak ekonomskog „zdravog razuma“. Jer, sva je dosadašnja praksa mnogostruko pokazala da samoupravlјanje nije samo demokratski i humanistički ideal, već pre svega ekonomska nužnost društva u uslovima socijalizma. ..

Pri tome cilj treba da bude da se pojačaju materijalni podsticaji za integraciju, da se obezbedi potrebna sigurnost i odgovarajuće učesće u dohotku na osnovu ulaganja preduzeća u kooperaciju ili u nove pogone, odnosno odgovarajuća podela dobiti u zajedničkom finalnom produktu, u skladu sa individualnim doprinosom produktivnosti rada; dalje, veća stabilnost ugovornih odnosa i obaveza, i veća materijalna i pravna odgovornost preduzeća u međusobnim odnosima, i da se izbegne nepotrebno mešanje upravnih organa društveno-političkih zajednica u te odnose.

Isto tako, biće potrebno omogućiti i odgovarajućim ekonomskim instrumentima podsticati praksu da preduzeća iz jedne republike rie traže sredstva za svoj razvoj samo u svojoj republici i od saveznih banaka, nego u celoj Jugoslaviji, od svih svojih partnera od kojih mogu očekivati i dugoročnu kooperaciju.

I najzad, privredna integracija ima svoje opšte zakonitosti, koje danas važe za ceo svet; ona se ne može svesti samo u jugoslovenske okvire, već mora uključivati naša preduzeća i u svetsku privredu, u svetsku podelu rada. ..